

ЦРКВА У СРПСКОЈ ЈАВНОСТИ

Abstract. У форми огледа аутор разматра одређене аспекте односа Цркве и савремене српске јавности. Најпре се констатује својеврсна сакрализација медија и даје се кратак историјски преглед токова духовне историје који су довели до таквог стања. Као полазна тачка у даљој анализи аутор разматра *Социјалну концепцију РПЦ* и један конкретан став о задацима медија који је, по мишљењу аутора, утемељен на менталитету традиционалног, хомогеног друштва. У наставку се дају карактеристике плуралистичког друштва које покушава да надиђе идеолошке ставове из прошлости кроз пример верске и сваке друге толеранције. У оквиру пројекта *Српска Православна Црква у штампаним медијима 2003-2013* анализом текстова аутор установљује фаворизовање од стране медија ставова модерности који су, такође, идеолошки, и са становишта савременог друштва анахрони. У завршном делу, уместо закључка, се износи став о незаинтересованости медија са основне хришћанске теме.

Key words: медији, Црква, сакрализација, плуралистичко друштво, толеранција

1. Како смо до овога дошли?

Појам јавности који се појављује у наслову овог огледа се може одредити на различите начине. Ја ћу га тумачити као отворени комуникацијски форум који је отворен за све, сви му могу приступити при чему се актери публици обраћају или директно или путем медија. Ипак, и поред тога што се Црква а и други актери примаоцима поруке обраћају и директно, јавност данас углавном функционише посредством медија који и јесу основна тема нашег скупа.

Лака доступност и једноставна употреба најразличитијих штампаних и електронских медија чине оквир изван кога је немогуће замислити живот савременог човека. При томе је њихова снага и утицај на друштвени и индивидуални живот огромна. У дану, готово у тренутку, медији могу појединца да уздигну на највиши пиједестал друштвене похвале, али, исто тако, у тренутку могу да га свргну у најдубљи понон друштвеног презрења и одбацивања. Медијски живот или медијска слика о некоме или нечему је за многе од суштинског животног значаја. Исто то можемо рећи за институције,

друштвене појаве и догађаје. Њихова медијска интерпретација пресудно утиче на даље друштвене токове и промене. Зато и можемо да говоримо чак и о добијеном или изгубљеном медијском рату читавих држава и народа или, пак, о нечијој медијској смрти. Снага медија је не само огромна у савременом друштву већ и неупитна. Свако ће се данас сложити са тврдњом да су медији изузетно значајан друштвени фактор који је немогуће игнорисати.

Међутим, ако је тако лако увидети и детектовати друштвену снагу медија није нимало лако одговорити на питање како смо до ове ситуације дошли. Који су то друштвени токови омогућили медијима да задобију толики утицај на савременог човека који, по некима, далеко превазилази утицај и Цркве и државе, а какав је на пр. утицај телевизије. Просечан грађанин Србије у просеку проведе између 4 и 5 сати дневно испред ТВ екрана¹.

Дакле, прво питање које постављам у овом огледу је како смо до овога дошли. Мој покушај објашњења, и то ће нужно бити само покушај и тек један од увида у сложена друштвена кретања европских друштава са хришћанским предањем која се не дају ухватити у једноставне мисаоне схеме, се заснива на проницљивим, а понекад и духовитим, ставовима једног значајног социолога религије са наших, балканских простора, Жељка Мардеша. Његова основна поставка у тумачењу је да је процес секуларизације који карактерише поменута друштва двострук, он не само да секуларизује одређене религијске садржаје већ, истовремено значи и сакрализацију неких других². Људско друштво и појединац се непрестано налазе у потрази за светим. Тај се порив из човека не може одстранити. Такође и простор светог не може остати празан. И зато историја европских друштава у модерности и постмодерности показује непрекидне токове секуларизације једних и сакрализације других садржаја.

А све је почело потискивањем религијских садржаја у приватност и на друштвену маргину онда када они више нису могли да обезбеде мир и хомогеност друштва услед верских ратова и распада јединства Западне Цркве и када су, пре свега науком, доведене у

¹ Податак преузет са www.b92net 7.10.2015.

² Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, KS, Zagreb 2007., стр. 715 и даље. Изнесена мишљења у вези са карактером процеса секуларизације се углавном заснивају на студији „Sudbina religije u kasnom postmodernitetu“ у поменутој књизи.

питање основе хришћанства, јединство и сигурност, односно свето је требало потражити у другим сферама. Простор из кога је истиснута Црква и хришћанство сада испуњавају држава и државна политика кроз 19. и прву половину 20. века у форми национализма. Тако су, како духовито примећује Мардешић, политичари заузели место свештеника једне нове религије национализма са свим елементима религије: светиње у виду државе и нације, политичаре као жреце, националне хероје са својим житијима, прославе и славља националних празника и који сви заједно обезбеђују јединство и сакрализацију државе и националног.

Али, точак истовремене профанизације и сакрализације се ту није зауставио. Држава и национално нису могли на дужи период да задовоље неутаживу људску потребу за светим. Исто оно што су политичари урадили Цркви и хришћанству десило се и њима. И баш у тој тачки духовне историје почиње постмодерност са својим крајем „великих прича“ 19. и 20. века и сумњом у све велике институције модерности почевши од државе. Политичари су десакрализовани и од пророка нове религије се претворили у ситне бирократе забављене „прагматичним“ стварима. На њихово место су у нараслој култури потрошње и хедонизма дошли богаташи и богатство, а онда за њима и на послетку и оно што нас занима, медији. У наше су дане медији испунили тај простор сакралног и обоготворили сами себе. „После религије свештеника, политичара и трговаца сада је на ред дошла религија забављача и опсенара. Реч је поближе о новој култури медија која је повезала цели свет у један јединствени систем познанства и домовинства“³. Тако медији постају незаобилазни фактор друштвене кохезије и средство кроз које постмодерно друштво усамљених појединаца спознаје себе и своје заједништво. Људско заједништво у постмодернитету тежи да буде посредовано, да се не остварује више „лицем к лицу“ већ кроз и уз помоћ техничких помагала и медија. Сакрализовани медији се тако појављују као искључиви критеријум, као врховни судија, као једини простор у коме обитава истина. Чегга нема у медијима, заправо и не постоји. Историја се на овоме сигурно неће зауставити, а шта ће десакрализовати медије остаје нам да сачекамо и видимо.

Као што сам већ напоменуо, овакав упрошћен, схематизован увид у историјске и духовне токове је више него мањкав, али, ипак, указује на разлоге латентног неповерења

³ Mardešić, исто, стр. 713

које се осећа у односима Цркве и медија. Усудио бих се да кажем да то понекад личи на борбу око сакралног простора.

Међутим, на крају овог ретроспективног дела треба напоменути једну непобитну чињеницу. Религијске поруке, искуства и сведочанства нужно губе неке од својих најдубљих димензија кад прођу кроз медије. Таква искуства не трпе посреднике. Она „живе“ само у аутентичном људском заједништву, у миру и без медијске буке. И заправо, тек са овом констатацијом почиње разматрање односа Цркве и медија у српском друштву. Другим речима, ако не може у потпуности, вероватно може делимично и ограничено. Из ове перспективе посматрано да видимо шта на ову тему кажу *Основи социјалне концепције Руске Православне Цркве*⁴.

2. Социјална концепција Руске Православне Цркве

С обзиром да се ради о највећој православној Цркви и њеном званичном документу изнети ставови имају теоријску тежину и релевантност и за нашу средину. На невелике четири и по стране под називом *Црква и световна средства јавног информисања*⁵ у општим цртама се назначује однос Цркве и медија. Оно што је на први поглед приметно, сем констатације да средства информисања играју све већу улогу у савременом свету, не улази се у дубљу анализу места, улоге и начина функционисања медија у савременом друштву. Наглашава се сарадња Цркве са медијима јер они треба да буду средство преношења поруке Цркве најразличитијим слојевима друштва. Сарадња треба да буде заснована на начелима узајамне одговорности што, од стране новинара подразумева веродостојно преношење информација које су му стављене на располагање. Констатује се, затим, да у тој сарадњи може да дође и до конфликта а да у таквим случајевима могу да буду одговорни и свештенослужитељи и верни:

Узајамни односи Цркве и световних средстава јавног извештавања понекад се кваре кривицом самих свештенослужитеља и верника, у случајевима, на пример, када се новинарима неоправдано ускраћује приступ информацијама или у случајевима нездравог реаговања на оправдану и корисну критику. Слична

⁴ Беседа, Нови Сад 2007.

⁵ Исто, стр. 185-189

питања треба решавати у духу мирног дијалога, са циљем превазилажења неспоразума и наставка сарадње⁶.

И у нашој средини су честе примедбе новинара на овакво ускраћивање информација или, чешће, на неблаговремено пружање информација. Животни ритмови Цркве и медија су по правилу неусклађени.

У завршном делу Концепције се говори о могућности, начину и разлозима прекида односа Цркве са појединим медијима.

У суштини, овај текст не изазива готово никакву проблематику и утисак је да РПЦ од световних медија очекује само коректну сарадњу а да је акценат на медијима који су у власништву Цркве. Мора се признати да је РПЦ посебно добро развила различите врсте електронских медија.

Међутим, и поред непроблематичности текста једну реченицу из текста ћу искористити као повод за образложење, по мом мишљењу, кључне проблематике у односима, не само Цркве и медија, већ и неспоразума на релацији Црква шире друштво. Узимам је као пример могућих неспоразума у нашем, а не руском друштву. Та реченица гласи овако: „Важно је имати на уму да обавештавање гледалаца, слушалаца и читалаца мора да се заснива не само на чврстој привржености истини него и на бризи о моралном стању личности и друштва, што подразумева афирмисање позитивних идеала, као и борбу против ширења зла, греха и порока“⁷. За активне чланове Цркве став је кристално јасан, али да ли и за целокупну јавност. Овде се одвајам од руске друштвене стварности јер она није предмет нашег размишљања и окрећем се нашој ситуацији.

3. Верујући људи и модерно друштво

У савременом, транзиционом српском друштву се могу идентификовати елементи менталитета три епохе: традиционалне, затим модерности и постмодерности. За претпоставку је да наше напредовање у евроинтеграцијама значи и уподобљавање

⁶ Исто, стр. 188

⁷ Исто, стр. 185

структуре српског друштва структурама развијених европских друштава. Транзиција и има такав циљ. То даље значи да се српско друштво креће ка моделу сложеног, издиференцираног, плуралистичког друштва што оно делимично већ јесте, а да напушта моделе и менталитете који су карактерисали како традиционална тако и модерна друштва. Постмодерно, плуралистичко друштво је друштво *без средишта* и то не грешком, већ на основу искустава 20. века када су две велике идеологије, нерелигијског типа, фашизма и комунизма, извршиле хомогенизацију друштава и довеле човечанство до руба пропасти. На рушевинама тог искуства савремени човек различитим друштвеним механизмима спречава било коју идеологију, било ког типа – религијског или нерелигијског, да постане владајућа, односно превладавајућа. Основна претпоставка таквог виђења је легитимно, паралелно и равноправно постојање различитих погледа на свет и различитих антропологија, док је државни апарат идеолошки неутралан, а законска регулатива покушава да задовољи и обухвати све те погледе на свет. Савремено плуралистичко друштво (бар теоретски) напушта идеју једне друштвене истине и гради себе, из врло конкретних и поменутих историјских разлога, као друштво без средишта. Тако, у јавној сфери више не постоје „веће“ и „мање“ истине, а посебно не „опште“ истине које су по својој природи и мимо људског пристанка и слободе, општеобавезујуће, већ су све оне равноправне и подразумевају слободно заступање и изношење у јавном дискурсу. О овој чињеници треба добро да размисле верујући људи и да схвате механизме и *логику* савременог тренутка у односу на плурализам погледа на свет јер тај механизам и њих штити од свих будућих, евентуалних, идеолошких прогона. Нико више нема никакав идејни монопол, а држава треба да заузима став идеолошке неутралности.

Са овог становишта се онда може поставити питање у вези са реченицом на основу које сам и почео разматрање менталитета постмодерног друштва, а то је: да ли се сви можемо сложити око тога како ће медији афирмисати позитивне идеале. Који су то идеали? Затим, како ћемо се сложити око тога шта значи ширење зла, греха и порока. Залагање у јавности за постизање консензуса да, давање готових решења не. Другим речима, најразличитије друштвене групе ће врло различито одговорити на постављена питања и то верујући људи треба не само да прихвате већ и да подрже да би и они сами имали право да јавно износе мишљења и ставове засноване на вери. И управо овакву ситуацију подразумева плуралистичко друштво из чега и црпи свој назив и због чега га

карактеришемо као друштво без средишта. Појачаћу још свој став мишљењем да верујући људи не само да треба да подрже овакав друштвени модел већ и да буду његови највећи заговорници јер он обезбеђује слободу вероисповести и враћа веру у јавну сферу одакле је, у приватност, била прогнана од стране модерности.

Верујући човек се овде, с правом, може запитати да ли то онда значи одустајање од истине. Ако она није једна и једина и за све важећа, онда су све вредности релативне што би у крајњој инстанци могло да значи издају сопствене вере. Ова лекција толеранције је врло тешка за верујуће људе, али не само за њих већ, како ћемо видети мало касније, и за многе представнике медија, само са других позиција. Осврнимо се, накратко, на значење толеранције кроз пример верске толеранција а са циљем покушаја давања одговора на тешко питање да ли толеранција, не само верска, значи издају сопствене вере, ставова и убеђења.

4. Верска и свака друга толеранција

Етимолошки, толеранција проистиче из латинске речи *tolerare* што значи подносити, трпети. У општем смислу под толеранцијом подразумевамо спремност неке особе да подноси туђи облик живота, туђу веру или туђи поглед на свет иако то представља неку врсту сметње за ту особу (пасивна толеранција) или пак, активно подржавати нечији став иако се он разликује од мог става (активна толеранција). Верска толеранција се може окарактерисати као, у вери утврђени, став према ближњему. Она претпоставља моју веру али и веру мог ближњег која је различита од моје, а коју ваља толерисати било пасивно било активно. У питањима вере она се не односи на изрицање било каквог суда о истинитости неке вере или уверења. То је практичан захтев људског заједништва и саживота са људима другачијих уверења и другачије вере. Верска толеранција као и свака друга, не покреће питање ко је у праву, то питање у оквирима верске толеранције остаје нерешено, заправо уопште се не поставља.

Овде се срећемо са још једним врло важним, рекли бисмо кључним елементом питања верске толеранције – а то је питање истине које се поставља у монотеистичким религијама. И управо је питање истинитости било и још увек јесте у најтешњој вези са

верском толеранцијом. Проблем можемо да искажемо на следећи начин: има ли заблуда право на живот и постојање? Ако хришћани непоколебљиво верују да је Христос, не једна од многих истина, већ Истина писана великим почетним словом, није ли онда пожељно да се сви, чак и употребом мање или веће силе приведу познању Истине. Са друге стране, уколико би се хришћани залагали за верску толеранцију или за крајњи исход верске толеранције која је апсолутна слобода вере, да ли би то значило њихово признање релативности сопствене вере и сопствене истине. На крају се целокупна проблематика може свести на дилему: истина или индивидуална слобода?

Одговор на ово питање би, можда, био најлакши уколико бисмо искључиво остали у оквирима Јеванђеља али када у одговор укључимо и друштвене акценте и схватања улоге религија у различитим историјским епохама ствари се драматично компликују.

Религија у традиционалним друштвима има политички карактер, у смислу да је једна од њених улога и хомогенизација друштва зашта су сви владари Истока и Запада у прошлости били врло заинтересовани. У таквим се друштвеним околностима појављује следеће мишљење: питање вере није само ствар појединца већ и заједнице која треба да буде јединствена и монолитна. Онда када се повређује принцип јединства заједница не само да она има права већ има и обавезу да кажњава јеретике или припаднике других вера. Уколико и када дође до конфликта између права заједнице и права појединца предност треба дати заједници.

Модерна друштва по овом, као и по многим другим питањима имају дијаметрално различит став у односу на традиционална. Она се карактеришу, како смо већ рекли, као плуралистичка што и у питањима вере подразумева превагу индивидуалне слободе над колективом (што је суштина свих савремених људских права) док су према свакој „објективној“ истини скептична.

И остаје нам сада да коначно одговоримо на постављено питање, за верујуће људе можда најважније, а то је да ли они могу помирити захтев за истином са захтевом за верском толеранцијом али искрено, на основу своје вере, а не на основу захтева времена које им у овом тренутку не дозвољава нетолеранцију према другим људима различитих конфесија и вера, а са којима живе заједно. Истина или оно што појединац држи за истинито није ни толерантно ни нетолерантно. Истина никоме није нанела штету. Тек наше понашање према ближњему може бити толерантно или нетолерантно. Како је већ

наглашено толеранција оставља по страни питање истинитости нечије вере или става. Она је искључиво наш однос према другој који другачије мисли или верује. Христос је свима који у Њега верују дао нови и непроцењиви дар познања Истине и хришћани су дужни да тај дар понуде и другима али никада насилно. Истина и насиље нису ни појмовни а ни практични пар који би се уклапао у хришћанско разумевање сведочења и ширења хришћанства. Истина и љубав према ближњему јесу тај појмовни пар и највиши гарант верске толеранције.

У односу на проблем односа између истине и личне слободе и става давања приоритета личној слободи у односу на објективну истину, а у складу са савременим друштвеним акцентима, за хришћане треба да буде неупитан јер је дубоко јеванђелски. Приступ Истини је немогућ изван личне слободе и личног пристанка.

По мом мишљењу, претензија на апсолутну истинитост сопствених ставова у јавности је и узрок кључних неспоразума Цркве и исте те јавности. А све се врло једноставно може решити ако у сопствене ставове уметнемо додатак – ми верујемо да..., на основу наше вере сматрамо да..., у складу са Јеванђељем мишљења смо да... и сл. Овакав начин изношења ставова не подразумева потребу хомогенизације друштва по традиционалном моделу, а што чине искази попут српски народ..., сви ми... и сл. И оно што је најбитније, не подразумева политичност коју носи свака хомогенизација, а истовремено се и показује уважавање оних који другачије мисле. Толеранција, у назначеном смислу, је претпоставка успешног изласка Цркве у јавност.

5. Друга страна проблема

Међутим, верујући људи су тек једна страна проблема. Друга су, од стране медија, новинара или других актера, пречесто фаворизовани, такође, идеолошки ставови, али из периода модерности. То су добро познати ставови о Цркви као друштвено дестабилизујућем фактору, о вери којој није место у јавној сфери, о секуларној држави, и то не идеолошки неутралној и схваћеној као сервис грађана, већ, напротив, као кључном и активном носиоцу идеологије секуларизма. Из перспективе плуралистичког друштва не постоји никаква разлика између ставова који се ослањају на менталитете традиционалног друштва и ставова утемељених на секуларизму. И једни и други су идеолошки, политични и не могу полагати право на апсолутну истину.

У анализи о питању абортуса у нашој јавности која је саставни део овог пројекта⁸ колегиница Јоцић и ја смо установили управо ову идеолошку подлогу која је извор предрасуда о Цркви и остатак једне претходне епохе. У том смислу ни модернисти, баш као ни традиционалисти са својим сном о златним епохама које ће се вратити, нису научили лекције духовне историје савременог друштва. А основна лекција коју треба да савладају је да се модерност са својим просветитељским духом и бескрајним поверењем у људски разум исцрпела у Аушвицу, гулагу и Голом отоку, показујући колико и људски разум може бити друштвено разорна снага а не само верски ратови са којима је почела епоха модерности. Као што сам већ рекао, баш из ових историјских разлога савремено плуралистичко друштво позива све у сферу јавности, без обзира на порекло и корен убеђења и ставова, али са основном претпоставком толеранције и залагања за опште добро. Тако се, по мом скромном мишљењу, нетолеранција у српској јавности појављује као основни проблем већине актера само из различитих идеолошких упоришта, а која потичу из различитих, али подједнако окончаних историјских епоха.

На крају, уместо закључка, јер не знам какав бих закључак извео сем да се сусрети и прилагођавања Цркве и медија настављају са неизвесним резултатима, желео бих да укажем, опет на основу пројекта, свим службама у Цркви, а посебно теолозима, да у јавности готово да нема озбиљних и кључних хришћанских тема. Оне само спорадично уђу у фокус јавности тек када се повежу са неком секуларном темом као на пр. са економијом и проневерама или луксузом, са скандалима или, пак, са савременом човеку омиљеним темама животне среће, здравља, дијете и кулинарства. Суштинска тематика хришћанства је за медије неинтересантна. Ово видим као изазов и прилику за нашу теолошку мисао.

⁸ Види Гордана Јоцић, др Зоран Крстић, „Ставови Цркве о чедоморству (абортусу) у медијима“, у *Српска Православна Црква у штампаним медијима 2003-2013*, Београд 2015. стр. 155-165